

Права детета и Конвенција о правима детета
четврто допуњено издање

Издавач
ЈУГОСЛОВЕНСКИ ЦЕНТАР ЗА ПРАВА ДЕТЕТА
Београд, Змај Јовина 25/5
<http://yu.cpd.org.yu>

За издавача
Љубомир Пејаковић, директор

Уредник свих издања
Весна Дејановић

Приредила и с енглеског превела
Невена Вучковић Шаховић

Дизајн и припрема
Омнибус, Београд

Штампа
Дедрапласт, Београд

Тираж 2000

ISBN 86-83109-20-8

Штампу публикације омогућила је
Југословенска комисија за сарадњу са
UNICEF-ом и за унапређење положаја жена

**ПРАВА ДЕТЕТА
И
КОНВЕНЦИЈА
О ПРАВИМА ДЕТЕТА**

приредила
Невена Вучковић Шаховић

Југословенски центар за права детета
Београд, 2001

Права деце и Конвенција о правима деце

ПРАВА ДЕТЕТА

Права детета су данас више од моралне категорије јер су призната у међународном и, већим делом, у националним правима. На међународном плану, призната су бројним међународним документима од којих је свакако најзначајнија Конвенција о правима детета из 1989. године. У државама, права детета су заштићена законима и другим правним актима а остварују се у породици, школи, државним установама, на радним местима, на улици и другим местима и околностима. Права детета нам, баш као и људска права, нико "не даје" – ми их имамо самим тим што постојимо. Међутим, врло је важно да су права детета посебно и изричито призната у законима и другим правним актима као и да постоји адекватна заштита у случају да неко крши та права.

ОСНОВНА ПИТАЊА

Поимање детињства и развој става према детињству су основи на којима се гради систем права детета.

Зато ћемо да видимо

- шта је детињство и зашто је битно за права детета?

На основу тога ћемо да дамо одговор на питање шта је то што је својствено детету а што га чини

- другачијим од одрасле особе?

Када одговоримо на претходно питање, биће нам јасније

- шта су људска права и зашто издвајамо права детета?

Да бисте могли да се позовете на права детета, било да сте дете или одрасла особа, требало би да знате

- шта су уопште права детета и каква је природа тих права?
- какав је однос између права детета и обавеза?

Најзад, када одговоримо на та питања, видећемо:

- шта је Конвенција о правима детета?
- која права су призната детету (структура и садржај)?
- које су обавезе држава (укључујући Југославију)?
- остваривање права детета и надзор,
- улоге: шта ми и други можемо да урадимо за заштитимо своја или права другог детета?

На ова питања даћемо одговор на странама које следе, а потом и списак литературе, пуни текст Конвенције о правима детета и незваничну листу чланова.

- Списак литературе
- Конвенција о правима детета
- Незванична листа чланова Конвенције о правима детета.

САДРЖАЈ

поглавље страна

1. 7

2. 11

3. 14

4. 15

а/ 15

б/ 18

5. 20

а/ 20

б/ 23

ц/ 26

д/ 28

е/ 32

36

39

74

1. ШТА ЈЕ ДЕТИЊСТВО И ЗАШТО ЈЕ БИТНО ЗА ПРАВА ДЕТЕТА

У анализама поимања детињства и става према детињству треба поћи од претпоставке да је детињство социолошка категорија, дакле да није никакав природни феномен, већ људска конструкција која је различита у зависности од периода и друштвене средине. Заиста, данас, када је идеја детињства саставни део нашег доживљаја живота, тешко нам је да схватимо да се дете још увек у неким државама сматра малом али одраслом особом. То је нарочито случај тамо где се дете користи у оружаним сукобима, за најтежи рад или чак дечју проституцију и порнографију.

Различит однос према деци, односно детињству, зависи од много чинилаца, а пре свега од традиције и културе неког народа/државе. Тако није само данас, већ је увек било. Иако се у сваком раздобљу (али и простору) могу наћи преовлађујућа својства, паралелно су се увек развијали други, различити систем вредности, нарочито ако се има у виду свеукупни простор на Земљи. Уосталом, културни плурализам није својствен само савременом добу, већ прати цивилизацију од њеног настанка.

Детињство, бар у изворном и најширем смислу, представља фазу живота у којој се манифестује посебност детета. Неко друштво може да буде свесно посебне природе детета без да има дефиницију детињства. Поимање детињства се мења са степеном развоја друштва и формирањем модерне државе. Управо тада се и јављају први правни и шири институционални покушаји државе да се дете заштити. На прагу двадесетог века, међутим, ситуација је у неким сегментима остала иста; дете од најмлађег узраста учествује у привређивању породице, оно је у апсолутној власти родитеља, најчешће оца, васпитава се у духу припадности класе којој породица припада а, за узврат, од њега се очекује неограничена послушност.

ДЕТИЊСТВО је СОЦИОЛОШКА КАТЕГОРИЈА, људска конструкција, различита у зависности од историјског периода и друштвених околности.

Како се односимо према деци, зависи од много чинилаца а пре свега од ТРАДИЦИЈЕ и КУЛТУРЕ.

Појам ДЕТИЊСТВО представља фазу живота у којој се манифестује посебност детета.

Степен развоја друштва и формирање државе утичу битно на став према детињству - јавља се потреба да се деца ЗАШТИТЕ.

Нажалост, ни на прагу двадесетпрвог века, у многим деловима света није другачије. Деца и даље раде од најраније доби, одгајају се у строгим класним оквирима (кастински систем у Индији, на пример), о њиховој судбини одлучује отац, масовно учествују у оружаним сукобима и најчешће немају избора у поковању ауторитету.

О свему до сада реченом може да се расправља са становишта разних теорија. Данас, када је детињство неспорно као социолошка категорија, постављају се, у светлу модерних схватања права детета, питања која могу да доведу у сумњу све достигнуте стандарде у дефинисању и поимању детињства. Концепт детињства, од када је прихваћен, подиже, на неки начин, ограду између деце и одраслих. Уосталом, детињство дефинишу одрасли а не деца. Почетком двадесетог века, то резултира појачаном бригом за дете, потребом да се оно заштити а поимање детињства нагиње идентификацији овог дела друштва као "ризичне" или "проблематичне популације". Тако се и појављују групе које сугеришу "спасавање" деце од ризика којима их друштво излаже. Сам назив организације основане 1919. о томе најбоље сведочи: Спасите децу (Save the Children). Значи, дете треба да се спаси, заштити, васпита а то све треба да ураде одрасли. Ограничава се узраст за запошљавање, дете не ради са одраслима, те се и у овоме може видети вид удаљавања деце од одраслих.

Детињство данас подразумева период живота у коме деца јесу и живе другачије од одраслих; читају се другачије књиге, играју се другачије игре, речник се коригује у присуству деце, одећа се разликује, а деца се третирају као "недовршене" особе. Изгледа да је степен сегрегације између деце и одраслих нарастао у тој мери да ће ускоро бити потребно да се преиспита однос одраслих према деци и да се успостави равнотежа у односима одраслих и деце. Јер, не само да долази до сегрегације већ и до одсуства контакта. Чини се да је савремени човек

***Ко дефинише
детињство? - ОДРАСЛИ***

***Одгајање деце од
одраслих***

(посебно у градовима) обезбедио све услове за безбедно удаљавање од детета: дете је целог дана у обданишту/школи, затим се организовано игра са другом децом, игра игре на компјутеру, или гледа децје филмове. Детињство у ставовима ”модерног” човека подразумева фазу живота у којој је све што дете ради другачије од оног што раде одрасли, с тим што дете нема довољне психофизичке способности да о било чему одлучује, те то одрасли морају за њега да чине.

Све наведено се, углавном, односи на развој и стање појма детињства у модерном, западном друштву и у другим друштвима која имају слична схватања детињства. Данас се, посматрањем различитих средина и друштвених група, практично може пратити цео развој цивилизације. Због тога је тешко говорити о универзалним ставовима према детињству. Они су универзални једино ако се посматрају у светлу универзалне ратификације Конвенције о правима детета, која одражава не само модерно схватање детињства, већ иде даље, ка укидању настале сегрегације. Питање универзалне примењивости овог међународног уговора везано је пак, за цивилизацијске различитости.

Детињство се у просторним и временским димензијама различито дефинише. Осим тога, појам детињства обухватао је и обухвата, у светлу наведених димензија, дефинисање групе атрибута које децу разликују од одраслих. Теоријске расправе су бројне, а последица тога је успостављање више критеријума за установљавање посебних својстава детињства. Један од посебно занимљивих је онај који детињство одређује у односу на атрибуте у вези са границом детињства, садржајем и поделама на одређене узрасте у оквиру самог детињства. *Просторно, садржајно и временско дефинисање детињства је посебно важно јер представља основ на коме почињу да се граде посебности које чине срж права деце.*

Не постоје универзални ставови према детињству, они који би били примењиви у целом свету.

Граница детињства би требало да буде тамо где се оно завршава, што логички није спорно, нарочито када се граница утврди правном нормом. У неким друштвима детињство се завршава са десет година, негде са тринаест, негде са осамнаест а често и са двадесет и једном, све у зависности обичаја, културних образаца и законских решења. Ипак, овде је најинтересантније утврдити где је суштинска граница између детињства и периода у коме неко постаје одрасла особа. Психолози имају посебну реч када се говори о "преласку" из детињства у зрело доба, те се и законска решења најчешће заснивају на њиховој анализи. Битно је питање и када детињство почиње. Оно је врло важно у дискусијама око прекида трудноће.

Друго питање које је везано за садржаје којима се одређују параметри за квалификацију детета, односно одрасле особе. То се често везује за питање зрелости, јер се претпоставља да је одрасла особа зрела, док се за дете претпоставља да то није, бар не у потпуности. Одређивање зрелости је са психолошког, социолошког и правног становишта врло проблематично и у пракси доводи до арбитрарности у правним квалификацијама.

Најзад, треће питање је везано за поделе у оквиру самог детињства. Наше право познаје само термин дете и малолетник, осим у кривичном праву где се убацује и разлика на млађег и старијег малолетника. Затим, користи се и термин адолесцент за старију децу и младе одрасле особе, али у психологији а не у праву. Користи се и термин одојчад, за сасвим малу децу, обично до друге године живота. Римско право у доба Јустинијана наводи три старосна периода детињства: *infantia*, период у коме дете још не говори, *tutela impuberis*, период пре пубертета за време кога је детету још увек потребан тутор и период *cura minoris*, када, после пубертета, дете још увек није достигло пунолетство и у коме је још увек потребан старатељ.

Просторно дефинисање децињства

Садржајно дефинисање децињства

Временско дефинисање децињства

Помоћу наведених параметара требало би да могу да се утврде индикатори на основу којих би било лакше да се схвате разни погледи на детињство који данас у свету постоје. Наведена подељеност деце и одраслих није типична за све културе на свету. У развијенијим земљама, као што је већ речено, деца се не играју са одраслима, не учествују у правном и политичком животу. Њихов свет је свет невиности а свет одраслих је свет знања, умећа и одговорности. Једно се захтева и очекује од деце а друго од одраслих. Постоји строга подела улога и задужења. Друге културе такође познају и прихватају концепт детињства, те, према томе, признају разлику између деце и одраслих, али различитости не виде у тако драматичном светлу. Један пример би могао да буде однос игре и рада. Дете се постепено уводи у свет рада и комбинује игру и рад. Овакав пример никако не оправдава експлоатацију деце у раду, која је најчешће последица сиромаштва у држави или делу света.

Најзад, могло би се рећи да дете није и не треба да буде радикално одвојено од одрасле особе. Постоје различитости које се морају узети у обзир а оне су везане за психолошке, социолошке, образовне, биолошке и правне околности. Најбољи приступ је онај који детињство посматра као фазу у развоју људског бића уз дужну пажњу према особеностима сваког детета. То нарочито долази до изражаја у формулисању и остваривању права детета. *Без разумевања појма детињства, не могу се разумети, стварати, ишчисти и унапређивати права деце.*

2. ДЕЦА – ОДРАСЛИ

Сада, када смо видели зашто је битно да се дефинише детињство и да се детињством обухвати правни статус детета, било би добро да се померимо за још један корак и видимо како бисмо могли да направимо листу разлика између детета и одрасле особе. Уколико се позовемо на било која физичка, ментална, духовна или морална својства

Пошребно је утврдити индикаторе (одреднице) на основу којих би било лакше да се схвате разни погледи на детињство, а који данас постоје у свету.

Најбољи је приступ детињству као фази у развоју људског бића у којој су деце и његова посебности у средишту пажње.

(види пример), биће тешко да, у апсолутном смислу, дамо одговоре који ће да послуже као основ за одређивање различитости. Прво, нисмо сигурни како да временски одредимо детињство према свету одраслих. Зато право поставља границе. Друго, нисмо сигурни како да се односимо према одредницама као што су: зрелост, незрелост; озбиљност, неозбиљност; слаб, јак; мали, велики; одговоран, неодговоран или пак детињаст, зрео. Најзад, у жељи да на овај начин одредимо својства, на неки начин још више удаљавамо децу и одрасле и доприносимо раздору који се све више појављује а о коме је напред било речи. Најбољу разлику између ова два света нам пружа управо – право, односно оно право које увиђа посебност детета и признаје је као својство на коме се гради основ за признавање права детета.

Такође треба да се позовемо на психологију и битна објашњења везана за развојне могућности детета и потребу детета да, у зависности од тих развојних могућности, учествује у свакодневном животу и даје допринос утврђивању свог најбољег интереса.

Пробајте да попуните сами

Дете (3 године) сличности	Одрасла особа (31 година) разлике

Дете (17 година) сличности	Одрасла особа (19 година) разлике

3. ЉУДСКА ПРАВА - ПРАВА ДЕТЕТА

Нису сва права људска права. Људска права су, пре свега, права моралног порекла што значи да су заснована на претпоставци да се једнако признају свим људским бићима, без обзира на њихово порекло, пол, вероисповест или било коју другу припадност. У идеалној ситуацији, људска права су призната законима и другим правним актима а њихово остваривање се одвија у правом гарантованим оквирима државе. И када у некој држави грађанима нису важећим правом призната нека од људских права, то не значи да их они немају и да њихова држава може да негира њихово постојање. Ако би само од државе, односно њених органа зависило која људска права ће бити призната, онда о моралним правима не би ни могло да се говори. Зато обавезност поштовања људских права произилази за сваку државу из унутрашњег нормативног поретка а такође и међународног, који је изнад држава тј. из међународног права. Сада више ни једна држава не може да тврди да су људска права у њеној искључивој надлежности, те да може да их призна, не призна или крши. Нека људска права која су призната међународним конвенцијама, као на пример, право на живот, право на изражавање, право на правично суђење, представљају основ обавезности чак и за државе које нису ратификовале те уговоре.

Највећи број људских права усмерен је према држави и то их и разликује од других права моралног порекла. Држава има обавезу да се уздржава од кршења људских права, да спречи и кажњава кршење права а такође и да створи услове за њихово уживање.

Све до усвајања Конвенције о правима детета (1989. године), сматрало се да је дете довољно заштићено у оквирима заштите појединца, по основу људских права. Искуство које је произилазило управо из става о посебности детињства и детета, налагало је успостављање

Више ни једна држава не може да тврди да су људска права у њеној искључивој надлежности, те да може да их призна, не призна или крши.

посебног система, који би био примењив на децу. Осим тога, искуство везано за друге посебне групе, као што су жене, показало је да припадници тих група имају веће и специфичније захтеве од система који обезбеђују људска права.

Зато су, усвајањем Конвенције о правима детета и званично, универзално, призната права детету и то према каталогу који ће бити описан мало касније. Права детета у својој бити нису другачија од људских права, нити је њихов основ различит. Само су различита поједина, специфична права, различита је посебна врста заштите, као и заштита права чије кршење произилази из културних или традиционалних образаца, супротних савременим схватањима личности и поштовања различитости.

4. ПРАВА ДЕТЕТА

а/ Шта су права детета и каква је природа тих права?

Конвенцијом о правима детета и другим међународним документима о људским правима, нормативно су уобличена права детета и универзално прихваћена. Права детета су призната и у државама и идеално је када су у потпуности и прецизно дефинисана у унутрашњем праву држава. И поред тога, у теорији али и пракси, теза да деца имају права и даље наилази на опречне реакције. Једни сматрају да је то радикалан помак унапред док други поричу права детета. Ови други своје порицање заснивају на премиси да ће признавање права детету изазвати сукоб интереса, пре свега у оквиру породице. Уколико би се прихватила оваква аргументација када су у питању права детета, могло би да се тврди и да признавање људских права изазива сукобе интереса. Тако нас ова тема уводи у област бројних теорија о природи људских права, које су често опречне и непомирљиве. Ово посебно долази до изражаја када је у питању природа права детета. У области права детета мишљења су толико различита да се некад каже да је сам израз ”права

Права дејџејџа у својој бити нису другачија од људских њрава, нити је њихов основ различит.

детета” ништа друго него слоган у потрази за дефиницијом. У Конвенцији о правима детета није дефинисан појам права детета, али је обезбеђен прецизан каталог права, чиме је олакшана и дискусија о самој природи тих права.

Са променом поимања детињства, мења се и однос према детету, односно уводи се појам права детета. Све до скоро, чак и када се говорило о детету, тема је увек била смештана у контекст породице, а са заштитничких позиција. Дете је, са становишта људских права, било заштићено у оквиру постојећих система права и праксе, како на унутрашњем, тако и на међународном плану. Иако је још пре стотинак година уочена и исказана потреба да се дете заштити путем посебних прописа, укључујући и међународне конвенције, дух усвојених норми је одражавао схватање о детету као слабом, нејаком и незрелом људском бићу коме су потребни посебна заштита и нега, што само одрасли могу да обезбеде, на начин који они процене као најбољи.

Тек после другог светског рата почиње да се уобличава идеја о издвајању посебних права детета и промени става у односу на саме носиоце тих права. Конвенцијом о правима детета усвојеном 1989. године, установљен је каталог права а њен садржај одражава управо она схватања по којима је дете носилац права а самим тим и носилац захтева. Поставља се, на нивоу права, захтев да дете буде у центру свих збивања која се њега тичу и у њима учествује активно, изражавајући своје мишљење. Право детета да изрази мишљење се установљава као један од најважнијих принципа у области права детета а обавеза да се изражено мишљење саслуша и уважи, уздиже се са нивоа добре воље до норме међународног права. Овакво међународно право, нажалост, није засновано на универзално сазрелој свести о признавању и заштити права детета, већ се схвата као циљ коме треба тежити и постепено га постизати.

Поставља се, на нивоу права, захтев да дете буде у центру свих збивања која се њега тичу и у њима учествује активно, изражавајући своје мишљење.

Право деце да изрази мишљење се установљава као један од најважнијих принципа у области права деце а обавеза да се изражено мишљење саслуша и уважи, уздиже се са нивоа добре воље до норме међународног права.

Дакле, већ смо видели да су права детета још релативно скоро, углавном постојала у сфери морала, на нивоу у коме се претпостављају љубав, пажња, брига и усмеравање детета. Међутим, осим у траговима, тешко да би се, до пре двадесетак година, могло наћи неко теоријско упориште за признавање права детету у оном смислу како их данас схватамо. Признати детету право да тужи сопствене родитеље због злостављања или занемаривања, право да се удружи ради остваривања неког циља, право да јавно изражава своје мишљење или право да зна ко су му родитељи, било је равно бесмислици. Ово се посебно односи на право детета да учествује у утврђивању свог најбољег интереса. Добробит и заштита су биле основе на којима се формирала мисао о правима детета и са којих дуго није могла да се помакне. Ипак, до помака долази и ствара се погодно тле за ступање на сцену позитивистичке фазе у области права детета, оличене у усвајању Конвенције о правима детета.

Захтеви који су произишавали из природног права, нашли су упориште у либерално оријентисаним теоријама, чији су представници били, пре свега, психолози. Своје схватање да деци треба признати права, засновани су на истраживању развојних могућности детета и на категоризацији карактеристика својствених детету, односно одраслој особи. Резултати тих размишљања довели су до промене става у односу на дете као људско биће које има право на једнакост, пре свега, а да то право може да оствари активним учешћем у животу. Значи, дете се више не посматра као пасивно биће, као објекат заштите, већ као лице које може да има аутономију, у зависности од развојних могућности.

Оштар одговор на оваква схватања дошао је, пре свега, као последица страха од могуће угрожености у породичној сфери. Свако оснаживање детета буди страх од нарушавања ауторитета одрасле особе, а пре свега родитеља. Међутим, није ли тако почео и

Либерално оријентисани аутори се залажу за промену става у односу на деце као људско биће које има право на једнакост, пре свега, а што право може да оствари активним учешћем у животу.

Традиционалистички сматрају да нови концепти права деце, са децом у центру живота, може негативно

процес признавања права жена? Страх *pater familias*-а и страх друштва од промена у оквиру породице био је препрека за признавање права женама на једнакост. Економска еманципација жена, која је битно допринела подизању гласа у корист њихових права погодовала је и схватању о правима детета.

Либерално оријентисани писци, иако логички посматрано, више упућени на школе природног права, налазе већег савезника у позитивизму када су у питању права детета. Често се чини да изван тога ни не могу да нађу савезнике. Ако их и налазе у претпоставци природног права да се човек рађа с правима, не налазе их на нивоу морала, односно на нивоу вредности које је друштво утврдило. Тешко се може рећи да је Конвенција о правима детета заснована на сазрелој свести, на универзалној моралној норми. Права детета, онако како су садржана у међународном позитивном праву пре имају наредбодавни карактер. Постојећим нормама о правима детета државе се обавезују да спроводе одредбе овог међународног уговора често мимо обичаја и морала друштва. Конвенција има за циљ да, пре свега, мења менталитет у односу на прихватање детета као једнаког људског бића. Ако је јасно да све државе нису у могућности одмах да прихвате овакву промену у погледу признавања права детету, за чуђење је чињеница да је 191 (од 193) држава ратификовала Конвенцију о правима детета. Да ли су стварно спремне да обезбеде остваривање права детета или нису схватиле да се пред њих поставља као првенствен захтев да не дозволе дискриминацију детета као људског бића и као припадника групе "недовршених" људи.

б/ Права детета – обавезе

Питање да ли људском праву одговара обавеза често је и заснива се на уверењу да свако ко нешто "добиле" мора за узврат нешто да да. Овакав став је прихватљив на нивоу морала али и на нивоу права, посебно у области облигационог права, када се

*да уииче на
традиционалне односе
унушар породице и да
угрози основе на којој ти
односи почивају.*

*Постојећим нормама о
правима деце државе
обавезују се да спроводе
одредбе овог
међународног уговора
често мимо обичаја и
морала друштва.*

*Конвенција има за циљ
да, пре свега, мења
менталитет у односу на
прихватање деце као
једнаког људског бића.*

може, једноставно, уз право уговорити обавеза. У области људских права ситуација је мало друкчија. Као што смо раније видели, људско право се не добија, људско право се има, чак без обзира на акт признања. Из тога произилази да уживање конкретног права не може да се веже за обавезу нити да се услови извршењем обавезе носиоца. Обавеза постоји, али на страни државе која мора да активира одговарајуће механизме да право призна, заштити и омогући његово уживање. Ипак, широко је распрострањено уверење да из уживања људског права произилази и обавеза за носиоца. Ако се погледају неки уставни или чак и међународне конвенције, може се уочити да су наслови одговарајућих одељака управо тако и формулисани да обухватају права и обавезе. Афричка повеља о правима и добробити детета из 1990. године, у члану 31. поставља детету одговорност према "својој породици и заједници, држави и другим правно организованим заједницама и међународној заједници", што није уобичајено за међународни уговор о људским правима. Када се ради о правима детета, долази до замене теза те је најчешће питање које традиционалисти, а пре свега лаици постављају: како дете може да има права када не може да има обавезе?

Иако право детета не подразумева аналогну обавезу носиоца, оно може да трпи ограничења. Примена права детета никако није апсолутна јер би у противном значила њихову правну и фактичку негацију. Како људска права, тако и сва права детета нису апсолутна већ под одређеним условима могу бити ограничена или укинута. На пример, право детета на мирно окупљање и удруживање може бити ограничено потребом државе да одржава јавни ред и мир.

***Признавање људских
права и права дејетца не
производи обавезе већ
само ОГРАНИЧЕЊА.***

5. КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ДЕТЕТА И ОБАВЕЗЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

а/ Шта је Конвенција о правима деце?

Напредак у области људских права и права деце омогућен је захваљујући великом труду свих субјеката међународног права: држава, међународних организација, невладиних организација и појединаца. Дуго се сматрало да субјекти међународног права могу да буду само државе и међународне организације. Данас појединац може да буде носилац права и обавеза у међународном праву. Систем подношења индивидуалних петиција у случају кршења људских права развијен је у оквиру конвенција о људским правима, у виду квази судских тела или као судско тело у оквиру Европске конвенције о људским правима. Појединац такође може да буде носилац одговорности у међународном праву, што је посебно регулисано у случајевима директне одговорности за злочине у оквиру хуманитарног права. Невладине организације се приближавају статусу субјекта. У Конвенцији о правима деце невладине организације, по први пут, добијају статус »надлежних тела« за остваривање права из тог међународног уговора.

Државе, међународне организације, невладине организације и појединци учествују у процесу остваривања људских права и права деце путем нормирања, заштите и унапређења тих права. Нормирање у међународном праву слично је законодавној делатности у некој држави. Међународне организације, на иницијативу држава, невладиних организација и мишљења експерата започињу процес стварања међународних стандарда, доносе одлуке и препоруке а затим нацрте међународних уговора о људским правима. Када се довољан број држава сложи са текстом нацрта, међународни уговор се усваја а државе одлучују да ли ће га потписати и ратификовати. Што више држава ратификује неки међународни

Субјекти међународног права:

- државе и
- међународне
организације.

**Појединци и невладине
организације нису
формално-правно
субјекти али су важни
учесници у процесу
остваривања
међународног права
људских права.**

уговор о људским правима, то он има веће шансе да утиче на суштинске промене у односу према људима и њиховим правима.

Међутим, међународни уговор, баш као и закон у некој држави, остаје »мртво слово на папиру« уколико се и не спроводи у живот, што подразумева успостављање одговарајућег система заштите права. Међународне организације имају посебна тела или се самим уговорима установљавају тела којима државе подносе извештаје о томе како спровode одредбе међународног уговора. На унутрашњем плану, државе успостављају разне системе заштите од којих је судска, свакако, најважнија.

Најзад, не може се замислити ни успешно нормирање ни заштита без сталног унапређења људских права и права детета. Унапређење права је усмерено на ширење идеје о правима детета, међународну сарадњу, образовање за права детета, развој ресурса, међународну техничку сарадњу и лобирање (advocacy).

Конвенција о правима детета (Конвенција) је, као што је раније напоменуто, усвојена под окриљем Уједињених нација 1989. године. Њено усвајање је резултат дугог процеса који је почео пола столећа пре него што је предлог за састављање овог међународног инструмента о правима детета званично поднет 1979. године. Тај процес је заснован на коинциденцији развоја ставова у односу на децу и детињство и постепеној консолидацији међународног права људских права.

Конвенција представља значајно достигнуће у погледу развоја и јачања међународног права у области права детета. У овом документу су, на једном месту, обухваћена сва људска права која се признају некој посебној групи људи, што је новина у међународном праву које се ствара под окриљем УН. Захваљујући томе, Конвенција је постала најважнији међународни уговор о правима детета, а сви други међународни уговори о људским

Кључни елементи процеса остваривања права деце су:

- нормирање,
- заштитна права,
- унапређење права.

Конвенција је постала најважнији међународни уговор о правима деце, а сви други међународни уговори о људским правима, чије су поједине одредбе посвећене правима деце, су субсидијарни ослонац.

правима, чије поједине одредбе су посвећене правима детета, субсидијарни су ослонац. Чак и када се, захваљујући бољим надзорним механизмима, заштита тражи преко уговора као што су Пакт о грађанским и политичким правима или Европска конвенција о људским правима, на одредбе Конвенције се позивају и Европски суд за људска права и Европска Комисија за људска права или, пак, Комитет за људска права. Једном речју, Конвенција је постала највиши ауторитет у области међународног права детета.

У много чему, Конвенција је међународни уговор који има другачији “живот” од других међународних конвенција о људским правима:

- у том документу се, пре свега, по први пут утврђује универзално прихваћена дефиниција разних основних права детета.
- Затим, Конвенција је уговор о људским правима са највише ратификација. До 1. јануара 1999. године, 191 влада је ратификовала Конвенцију, једна (САД) је само потписала, а само једна (Сомалија) није ни ратификовала ни потписала.
- Конвенција је први међународни документ у области људских права који у потпуности обухвата главне традиционалне групе људских права: економска, социјална, културна, политичка и грађанска. Ово је својеврстан политички изазов, с обзиром на то да су у свим другим конвенцијама о људским правима грађанска и политичка права одвојена од економских, социјалних и културних. У Конвенцији о елиминацији свих облика дискриминације према женама та су права здружена али не и садржана у обиму у коме је то учињено у Конвенцији о правима детета. Комитет за права детета, надзорно тело Конвенције, прихватио је препоруке са Светске конференције о људским правима одржане у Бечу 1993. године, које признају и реafirмишу

Биљно за Конвенцију о њиховим правима:

- ***прва дефиниција основних права детета,***
- ***највише ратификација од свих међународних уговора о људским правима,***
- ***садржи њени кључни принципи,***

пуну међузависност свих категорија права, те је одлучио да тумачи овај међународни уговор користећи холистички приступ.

- Конвенција је, даље, инвентиван документ зато што признаје нова и изазовна људска права, као што су, на пример, право детета на слободно изражавање мишљења по свим питањима која га се тичу, или, право детета жртве било ког облика злостављања, злоупотребе или експлоатације на физички и психички опоравак и реинтеграцију.
- Конвенција је први међународни уговор о људским правима који имплицитно признаје улогу невладиних организација у поступку остваривања права детета.
- Најзад, Конвенција је моћан инструмент за деловање у области права детета. И на међународном и на националном плану, овај уговор представља оквир за унапређење и остваривање права детета.

б/ Структура и садржај права детета – која права?

Конвенција је подељена на преамбулу и три дела.

Преамбула подсећа на основне принципе Уједињених нација и посебне одредбе одређених, релевантних инструмената о људским правима. Она потврђује да је деца, услед њихове осетљивости, потребна посебна заштита и брига а у томе истиче примарну улогу породице. У преамбули се реafirмишу неопходност правне и друге заштите детета, пре и после рођења, важност поштовања културних вредности заједнице из које дете потиче и витална улога међународне сарадње у заштити права детета.

Први део Конвенције садржи каталог права која се признају детету али и неколико одредби којима се странама уговорницама налаже предузимање свих

• признаје нова људска права као на пример: право деце на партиципацију,

• конвенција је први међународни уговор који признаје улогу невладиних организација,

• конвенција је најмоћнији инструмент који имамо у области права деце.

Конвенција је подељена на преамбулу и три дела.

мера за остваривање права из Конвенције и поштовање највиших стандарда у овој области, како на међународном, тако и на националном нивоу.

Други део садржи одредбе којим се даље разрађују обавезе страна уговорница и уређују оснивање и рад посебног надзорног тела – Комитета за права детета.

Одредбе из трећег дела Конвенције регулишу питања потписивања, ратификације, приступања, ступања на снагу, стављања резерви, измена, отказивања и депоновања овог међународног уговора.

Откако је Конвенција усвојена, чине се напори да се права садржана у њој класификују. Ово се чини у намери да се олакша информисање о правима и сама примена тих права.

- Прво, усваја се класична подела на грађанска и политичка и економска, социјална и културна права.
- Друго, честа је подела на партиципативна, протективна и права којима се обезбеђује развој.
- Неки аутори су склони подели на права на преживљавање, права на заштиту, права на развој и права на учешће у животу заједнице (партиципативна права).
- Слична је и подела на партиципативна, протективна, превентивна и права којима се обезбеђује развој.

Без обзира на све поделе које имају, пре свега, практичан карактер, вреди подсетити на наведен став о недељивости права, које се лако уочава кад год се постави питање остваривања појединог права детета у пракси. Тако, ако се ради о праву на заштиту детета које је лишено слободе, иако би га неки аутори квалификовали као протективно право, оно има елементе права на развој, права на живот, права на здравље, права на приватност и других, у зависности од сваког појединог случаја, те се никако не може једноставно подвести под неку класификацију.

Комитет за права детета је усвојио посебну класификацију помоћу које би се државама олакшало извештавање о спровођењу преузетих обавеза из Конвенције. Комитет издваја питање

дефиниције детета, а затим основних принципа

Основне принципе чине:

- право на недискриминацију,
- право на уважавање најбољег интереса детета,
- право на живот, опстанак и развој и
- право на партиципацију.

Ова права су претпоставка за остваривање свих других права у Конвенцији и представљају претходно питање у остваривању права детета. Затим, издвајају се:

грађанска и политичка права, у овом случају:

- право на идентитет,
- слобода изражавања и приступ информацијама,
- слобода мисли, савести и вероисповести,
- слобода мирног удруживања и окупљања,
- право на приватности и
- право на забрану мучења или других окрутних, нечовечних или понижавајућих поступака или казни.

Породична средина и алтернативна брига о детету представљају издвојену сферу у којој су права везана за:

- породични живот и одржавање односа са родитељима или стараоцима. Посебно су дефинисана
- права детета које је лишено породичне средине.
- Права детета везана за алтернативни смештај, нарочито усвојење, призната су посебним одредбама. Саставни део ове категорије су и
- право детета на заштиту од незаконитог пребацивања преко границе и родитељске отмице и
- право на заштиту од злостављања и занемаривања.

Класификација права деце

- ***Дефиниција деце***

- ***Основни принципи***

- ***Грађанска и политичка права***

- ***Породична средина и алтернативна брига о деци***

Засебну групу чине права на

- основну здравствену и социјалну заштиту а такође и
- права на образовање, слободно време, рекреацију и културне активности.

Најзад, Комитет у одвојену групу сврстава

права детета које се налази у посебним ситуацијама
те ту спадају

- права детета избеглице,
- детета у оружаном сукобу,
- право на заштиту од сексуалне, економске и друге експлоатације,
- право на поступак у оквиру система малолетничког правосуђа,
- право детета припадника мањинске групе или домородачког народа и, најзад,
- право детета жртве неких од околности које су допринеле његовом статусу детета у посебној ситуацији, на физички и психички опоравак и реинтеграцију.

ц/ Обавезе држава

Права у Конвенцији представљају више од каталога права; она су одраз обавеза које су државе спремне да преузму у односу на децу. *Спремност се исказује чином поштивања а преузимање обавеза ратификацијом.* Универзалном ратификацијом, (скоро) све државе света су преузеле обавезу да права призната Конвенцијом спроводе у живот. Оваква улога држава често је у сукобу са традиционалним схватањима неког друштва, па чак и када се ради о оним државама у којима је одавно прихваћен либерални поглед на права детета. Сукоб који настаје као последица обавеза држава и потреба неке заједнице да очува систем традиционалних вредности, различит је у зависности од различитих области права детета. У области породичних односа, мешање државе

- **Права на основну здравствену и социјалну заштиту**
- **Права на образовање, слободно време, рекреацију и културне активности**

- **Права деце у посебним ситуацијама**

Права деце у Конвенцији су одраз обавеза које су државе спремне да преузму у односу на децу.

Спремност државе се исказује чином поштивања а преузимање обавеза ратификацијом.

Конвенција о правима деце признаје преважодну одговорност родитеља или

никада није суштински прихваћено, иако је често нужно. Далеко пре усвајања Конвенције о правима детета, највећи број држава је имао законе који су дозвољавали уплив у недодирљиву породичну сферу. То се најбоље види у области породичног и кривичног права. Конвенција о правима детета признаје превасходну одговорност родитеља или старатеља за подизање и развој детета, али обавезује државе уговорнице да уложе »највећи напор да се обезбеди признавање принципа да родитељи имају заједничку одговорност у подизању и развоју детета« (члан 18). Да би се успоставила равнотежа између евентуалног произвољног мешања државе у породичне односе и нужности заштите детета од могућег кршења права управо у оквиру породице, овај међународни уговор пре свега, обавезује стране уговорнице да поштују »одговорности, права и дужности родитеља или, где је такав случај, чланова шире породице или заједнице, како је предвиђено локалним обичајима, законских старатеља или других особа законски одговорних за дете, да би се омогућило, на начин који је у складу са развојним могућностима детета, одговарајуће усмеравање и саветовање у остваривању права признатих овом Конвенцијом« (члан 5) а затим, у низу одредаба даје овлашћења државама да интервенишу када је то потребно.

Из Конвенције је јасно да ни једна страна уговорница не може да пребаци терет одговорности било за кршење, занемаривање, спречавање или заштиту на родитеље или лица која се о детету брину. Јер, иако је одговорност родитеља или старатеља превасходна, није и искључива, те, уколико нису у стању да је врше, државе уговорнице су у обавези да им »пруже одговарајућу помоћ« (члан 18).

Обавезе држава су још веће у остваривању права детета ван породичне средине. Оне су разноврсне и простиру се у широком распону од заштите од свих облика експлоатације, занемаривања, мучења, преко обезбеђивања институција и поступака у

старање за подизање и развој деце, али обавезује државе уговорнице да уложе "највећи напор да се обезбеди признавање принципа да родитељи имају заједничку одговорност у подизању и развоју деце".

Одговорност родитеља или старатеља је превасходна али је држава у обавези да им "пружи одговарајућу помоћ" (члан 18).

којима ће се права детета остваривати. Које све механизме држава може да успостави и покрене у том циљу, најбоље се види у поступку надзора над остваривањем Конвенције о правима детета.

Обавезе страна уговорница су прописане и посебном одредбом Конвенције (члан 4) којом се налаже да државе предузму »све потребне законодавне, административне и остале мере за остваривање права признатих« у овом међународном уговору. У истој одредби, даље се налаже: »У погледу економских, социјалних и културних права, стране уговорнице ће предузети такве мере максимално користећи своја расположива средства, а где је то потребно, у оквиру међународне сарадње«. Поред обавеза у остваривању права детета, државе су дужне да Комитету за права детета подносе редовне извештаје о овом процесу (члан 44).

д/ Остваривање права детета и надзор

Последњих година питање остваривања људских права је предмет бројних дискусија истраживача и праксе. Многи аутори сматрају да је у међународном праву довољно постављених стандарда (као и на унутрашњем плану, некада може да буде ”превише” закона а лоша пракса) у области људских права и да је време да се приоритет да имплементацији.

Али, шта је уопште остваривање људских права? Развој међународног права је ишао ка успостављању и унапређивању односа између држава. И поред таквог односа, који се успоставља на ”високом” нивоу, крајњи корисник је увек, макар посредно, појединац. Током првобитног развоја међународног права, међутим, пажња није била усмерена на ограничавање права државе у односу на појединца. Зато је за право људских права од посебног значаја моменат у коме се појединац појављује као субјекат међународног права. Тек у последњих педесетак година долази до значајног

***Социјалистичка
Федеративна Република
Југославија је Конвенцију
о правима дејетета
ратификовала у
децембру 1990. године.***

***Савезна Република
Југославија је преузела
обавезе из свих
прећходно
ратификованих
међународних уговора.***

развоја система међународне заштите људских права. Паралелно с тим, развијају се и национални системи за остваривање људских права.

Држава има превасходну одговорност за остваривање људских права свих лица која су у њеној надлежности. Међународно право контролише поступке државе у остваривању људских права путем утврђених механизма. Осим тога, међународно право успоставља и систем међународних тела као што су комитети, комисије или судови, којима се појединци могу непосредно обраћати у случају када се њихова људска права крше. Значи, људска права се остварују кроз активност на међународном и унутрашњем плану. *Најважније је да се људска њрава остварују на унутрашњем ѡлану, у државама.* Ово из разлога, пре свега, што степен остваривања људских права у некој држави указује на укупан квалитет живота у тој средини. Затим, ако се има у виду да су постојећи међународни механизми за заштиту људских права углавном спори и недовољно ефикасни, опет се долази до тога да је наидеалније када људска бића могу да остваре своја људска права у оквиру државне јурисдикције. Како то често није могуће, добро је да постоје и да се развијају механизми за заштиту људских права на међународном нивоу.

Иако данас међу државама постоји сагласност да политика и пракса у области људских права више нису искључива надлежност државе, ипак се сматра да су превасходно унутрашња брига државе. Нека људска права државе и даље третирају као питања у оквиру искључиве унутрашње надлежности, као на пример право на држављанство. Из тог разлога оне саме се често противе успостављању јаким међународних механизма и имплементацију препуштају пре свега националним институцијама, као што су омбудсмани, судови или администрација. Не треба заборавити да, у крајњој линији, међународне механизме за заштиту људских права успостављају и воде саме државе.

Људска ѡрава се остварују кроз активност на међународном и унутрашњем ѡлану.

Најважније је да се људска ѡрава остварују на унутрашњем ѡлану, у државама.

Чињеница да су међународни механизми недовољно ефикасни не значи да они не играју никакву улогу. Напротив, они утичу на државе да мењају законе и праксу, те да стварају боље услове за уживање људских права. На међународном универзалном и регионалном плану постоји неколико установљених тела која се баве остваривањем људских права. Сва ова тела учествују у остваривању и надзору права детета, а установљени су и посебни механизми за надзор над остваривањем права ове групе људских бића.

Као што и у унутрашњем праву закони, ма како добри били, остају "мртво слово на папиру" ако се не примењују, тако је и у међународном праву. Циљ у случају права детета је да се положај ове групе унапреди, између осталог спровођењем закона, односно његовим правилним и ефикасним остваривањем. Да би се он остварио, установљени су одговарајући механизми на међународном и националном нивоу.

Међународно зајамчена људска права морају да буду правно доступна лицима у једној држави. Најбољи начин да се то обезбеди је да се међународно право људских права угради у унутрашње право државе. Када држава потпише и ратификује неки међународни документ, она је у обавези да, пре свега, прилагоди постојеће законодавство прихваћеним обавезама и да, када неке области нису правно регулисане, донесе одговарајуће прописе. Како ће држава одредбе међународног права да унесе у унутрашњи правни поредак, зависи од уставних решења. Државе налазе решења у распону између два опречна система: монистичког, по коме међународне норме непосредно важе и дуалистичког, по коме су међународно и унутрашње право строго одвојене категорије. У случају када домаћи пропис не постоји, неки ратификовани међународни инструменти, као на пример Конвенција о правима детета, су у неким државама непосредно примењиви. То значи да ако, на пример, не постоји

Међународно право и механизми утичу на државе да мењају законе и праксу, те да стварају боље услове за уживање људских права.

Међународно зајамчена људска права морају да буду правно доступна лицима у једној држави. Најбољи начин да се то обезбеди је да се међународно право људских права угради у унутрашње право државе.

У случају када домаћи пропис не постоји, неки ратификовани међународни инструменти, као на пример Конвенција о правима деце, су у неким државама непосредно примењиви.

унутрашњи пропис о праву детета на слободу удруживања и окупљања, национални надлежни суд може непосредно да примени одредбу члана 15. Конвенције. Ипак, принцип непосредне применљивости, односно примат међународног права, није прихваћен у свим државама. У многим уставима предвиђа се обавезно доношење унутрашњих закона ради имплементације ратификованих међународних конвенција.

Осим прилагођавања законодавства, државе треба да предузимају и друге мере да унапреде положај детета. Оне то некад раде саме, а некад ослањајући се на помоћ других држава или стучних тела међународних организација, владиних и невладиних. Ту спадају разне мере као што су, на пример:

- установљавање националних тела за заштиту права детета,
- омбудсмана за права детета,
- парламентарних група,
- давање подршке релевантним невладиним организацијама,
- специјализација судства,
- унапређење мреже социјалних установа,
- креирање посебне политике у области права детета,
- унапређење образовања,
- информисање деце о њиховим правима,
- побољшање услова маргинализоване деце, и разне друге.

О стварању, унапређењу и заштити људских права и права детета воде рачуна међународне организације у чијем се окриљу доносе међународне конвенције. Најчешће се то ради установљавањем посебних, такозваних, *уговорних тела*. Уговорна тела прате спровођење конвенција у државама чланицама и старају се да се преузете обавезе спроводе. Прво тело те врсте које је пратило остваривање права детета у неким сегментима установљено је Међународним пактом о грађанским и политичким правима под именом:

Друге мере за унапређевање положаја деце

О стварању, унапређењу и заштити људских права и права деце воде рачуна међународне организације у чијем се окриљу доносе међународне конвенције. Најчешће се то ради установљавањем посебних, такозваних, уговорних тела.

Комитет за људска права. О овом телу ће бити речи касније. Крајем седамдесетих година, када је Комитет за људска права почео да ради, интензиван је и рад Европског суда за људска права, који се стара о остваривању права из Европске конвенције о људским правима. Богата пракса овог Суда пружа значајне примере решавања неких питања у области права детета. Међутим, оснивање Комитета за права детета, надзорног тела Конвенције о правима детета, представља најзначајнији помак у унапређењу права детета у свету. Ово, пре свега, зато што је и сама Конвенција о правима детета најсвеобухватнији међународни универзални уговор. Имајући у виду садашњи значај и перспективе за развој Комитета за рад детета, очекује се још квалитетнија сарадња држава са овим телом.

На основу ратификације, постоји обавеза за Владу СРЈ да Комитету за права детета поднесе иницијални, а затим периодичне извештаје у складу са чланом 44. став 1 Конвенције о мерама које су усвојене за остваривање права из Конвенције и напретку оствареном уживањем тих права. Влада СРЈ је, извршавајући своју обавезу, 1994. године поднела Комитету за права детета “Извештај о примени Конвенције о правима детета у СРЈ за период 1990-1993”. Сада је Југославија већ у великом закашњењу са подношењем првог периодичног извештаја Комитету за права детета.

е/ Улоге у државама – шта ми можемо да урадимо?

Постоје многи начини за остваривање права детета на националном нивоу. Најбољи пут за остваривање права детета на националном нивоу је онај који озбиљна држава предузима од момента потписивања неког међународног уговора до остваривања права сваког појединачног детета. Након потписивања следи ратификација а након ратификације остваривање права у систему у коме несметано функционишу парламент, влада и

Уговорна тела траже сировођење конвенција у државама чланицама и стварају се да се преузеше обавезе сироводе.

правосуђе. Међутим, чак и у најорганизованијој држави, овакав систем власти није довољан гарант за остваривање људских и права детета. Због тога се у државама уводе »помоћни« механизми, којима се обезбеђује непосредно старање о поштовању права детета. У тој функцији су невладине организације и друге организације цивилног друштва, комерцијални сектор, медији и свакако најзначајнији, тамо где добро функционишу, омбудсмани.

У већини држава, у оквиру система власти, најзначајнију улогу у остваривању права детета имају надлежна министарства са својим службама и правосудни органи. У неким државама постоје посебна министарства или државне агенције за децу, или пак, одговарајући ресори у оквиру министарства за људска права. Посебно значајна институција, коју ћемо ускоро и ми имати је омбудсман - заштитник људских права, али у овом тренутку се не надамо могућности да се успостави ни посебан заменик за права детета. Идеално би било да постоји одвојени омбудсман за права детета. Што се правосудног система тиче, идеално је да постоје малолетнички судови, надлежни у свим правним стварима које се тичу детета. Одговарајуће парламентарне или владине групе и тела такође играју значајну улогу јер могу да прате остваривање права детета.

На националним нивоима, у области права детета, активно раде и невладине организације, које, када је заштита права детета у питању, имају посебно важну улогу, јер могу, у име детета да предузимају радње пред административним и судским органима ради заштите њихових права. Оне ангажују стручњаке, а предузимају и друге мере. Националним невладиним организацијама је поверена посебна улога у заштити права детета и самом Конвенцијом.

Најзначајнију улогу у остваривању права деце имају:

- **надлежна министарства са својим службама и правосудни органи,**
- **посебна министарства или државне агенције за децу,**
- **омбудсман за људска права/права деце,**
- **невладине организације,**
- **верске заједнице,**
- **средства јавног информисања,**
- **комерцијални сектор,**
- **појединци.**

У неким државама се верске заједнице активно укључују у заштиту права детета, посебно у кризним ситуацијама као што су оружани сукоби, избеглиштво, глад, епидемије или елементарне непогоде.

Улога медија је од посебног значаја за промоцију и заштиту права детета. Овај сектор има велику моћ и у стању је да покрене јавно мњење. Такође, може да мобилише спору или (не)заинтересовану власт да у појединим случајевима брже или уопште реагује, било да се ради о појавама ширих размера, као што су нагли пораст малолетничког криминала, малолетничка проституција, продаја деце, лош положај детета у здравству или угрожавање права појединог детета. На појединим случајевима медији, баш као и судови, могу да граде своју »причу«, да покрену кампању чији коначан резултат може да доведе до промене законских решења и праксе.

Комерцијални сектор може да има истакнуту улогу у заштити права детета, нарочито у богатијим државама. Колико год да управо овај сектор може понекад да буде одговоран за кршење права детета, има тренутака када се непосредно укључује у кампање заштите тих права. У неким државама, компаније оснивају фондације за помоћ у појединим областима људских права и права детета, најчешће у случајевима лечења или школовања деце.

Конвенција о правима дејтећа и обавезе Јуџославије

ЛИТЕРАТУРА

Archard, David: *CHILDREN Rights and Childhood*, London i Njujork, Routledge, 1993.

Buerghenthal, Thomas i Maier, Harold G.: *Public International Law in a Nutshell*, West Publishing Co. St. Paul, Minn. 1990.

Verhellen, Eugene: *From Protection to Participation*, u: *European Training on the UN Convention on the Rights of the Child*; Centre for Social Policy Initiatives, Zagreb 1998.

Вучковић Шаховић, Невена: *Права деце и међународно право*, Југословенски центар за права детета, Београд, 2000.

Давид, Пауло: *Конвенција и Комитет за права деце: Изузетан изазов за међународну заједницу*, у: Вучковић Шаховић, Невена (ур.): *Права деце у свету и Јужнославији*, Београдски центар за људска права, Београд, 1997.

Димитријевић, Војин и Пауновић, Милан и Ђерић, Владимир: *Људска права*, Београдски центар за људска права, Београд, 1997.

Dworkin, Ronald: *Taking Rights Seriously*, u: Winston, Morton (ur.): *The Philosophy of Human Rights*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, 1988.

Ивић, Иван: *Шта да се ради*, Пријатељи деце Србије - Одбор за заштиту права детета, Београд, 1995.

Јањић-Комар, Марина и Обретковић, Мирјана: *Права деце и права човека*, Београд, Досије, 1996.

Cantwell, Nigel: *The Origins, Development and Significance of the United Nations Convention on the Rights of the Child*, u: Detrick, Sharon (ur.): *The United Nations Convention on the Rights of the Child*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1992.

Cantwell, Nigel: *United Nations Convention on the Rights of the Child*, International Standards Concerning the Rights of the Child, Defence for Children International, Geneva, 1995. str. 2.

Le Blanc, Lawrence J.: *The Convention on the Rights of the Child*, Leiden Journal of International Law, Volume 4, number 2, 1991.

Le Blanc, Lawrence J.: *The Convention on the Rights of the Child*, University of Nebraska Press, Lincoln and London, 1995.

Пауновић, Милан: *Ограничења људских њрава*, у: Обрадовић, Константин, Пауновић, Милан (ур): *Право људских њрава*, Београдски центар за људска права, 1996.

Rodham, Hillary: *Children under the Law*, Harvard Educational Review 43 (November 1973)

Станојевић, Обрад: *Римско њправо*, Службени Лист СРЈ, Београд, 1995.

Устав СРЈ и Устав Републике Србије

Fox, Sanford J.: *Remarks for the Opening Session of the Beijing International Conference on the Protection of Children's Rights*, Boston College International and Comparative Law Review, Vol. XIII, No. 1, Winter 1990